

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՆՑԿԱՑՎԱԾ ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Հայ ժողովրդի թվաքանակի վերաբերյալ քիչ թե շատ արժանահավատ տվյալները վերաբերում են մ.թ.ա. առաջին դարի կեսերին՝ Տիգրան Մեծի գահակալության տարիներին: Հայ մատենագրությունը հավաստում է, որ բուն պատմական Հայաստանի տարածքում ապրող անդրենածին բնակչության՝ հայերի թվաքանակը կազմում էր մոտավորապես 5-6 միլիոն մարդ: ***Արևելյան Հայաստանի բնակչության թվաքանակի վերաբերյալ առաջին ժողովրդագրական տվյալները վերաբերում են 1828թ.-ին:***

Մոտավոր գնահատումներով՝ Ռուսաստանի կազմի մեջ մտած հայկական տարածքների՝ Երևանի և Նախիջևանի խանությունների բնակչությունը կազմել էր 160 հազար մարդ:

1897թ. ռուս աշխարհագրագետ, վիճակագիր Պ.Պ.Սեմյոնով-Տյան-Շանսկու նախաձեռնությամբ անցկացվեց ռուսական կայսրության առաջին և միակ համընդհանուր մարդահամարը: Այն ընդգրկեց նաև Հայաստանի այն տարածքը, որը մտնում էր Ռուսաստանի կազմի մեջ, սակայն, ինչպես ռուսական ողջ կայսրության սահմաններում, այնպես էլ բուն հայկական տարածքներում բնակվող հայերի թվաքանակի վերաբերյալ սպառիչ տեղեկություններ չարձանագրվեցին:

Երևանի նահանգին վերաբերող տվյալների համաձայն՝ նրա տարածքում ապրում էր 900 000 մարդ:

Հայաստանում առաջին մարդահամարն անցկացվել է նախկին ՍՍՀՄ կազմում 1926թ. ընդգրկելով հանրապետության ողջ տարածքը: Այն իրականացվել է ականավոր ռուս վիճակագիրներ Վ. Գ. Միխայլովսկու և Օ. Ա. Կվիտկինի մշակած գիտական մեթոդներով, որոնք էլ հիմք են հանդիսացել հաջորդ մարդահամարների անցկացման համար: Բնակչության հաշվառման միավորն ընտանիքն էր, որի կառուցվածքի վերաբերյալ առաջին անգամ ստացվեցին մանրամասն տվյալներ:

1926թ. դեկտեմբերի 17-ի դրությամբ Հայաստանի առկա բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել էր 881 290 մարդ:

Հաջորդ մարդահամարն անցկացվել է 1937 թվականին: Մովի և ստալինյան բռնարարքների հետևանքով զոհված, ինչպես նաև համակենտրոնացման ճամբարներում գտնվող միլիոնավոր մարդկանց հաշվառումը քողարկելու նպատակով մարդահամարի տվյալները խեղաթյուրված ու կեղծված էին, ուստի դրանք չեն մշակվել ու ամփոփվել:

1939թ. անցկացվեց հաջորդ մարդահամարը, որի ժամանակ առաջին անգամ հատուկ մեթոդաբանությամբ կիրառվեց նաև բնակչության հաշվառման ճշգրտության ու ամբողջականության հետմարդահամարային վերահսկողությունը: Այս մարդահամարի ժամանակ, բացի առկա բնակչությունից, հաշվառվեց նաև մշտական բնակչությունը: Սակայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետևանքով հնարավոր չեղավ ավարտին հասցնել հավաքագրված նյութերի ամբողջական մշակումը, իսկ ստացված տվյալները համառոտ հրապարակվեցին 1939-1940թթ.:

1939թ. հունվարի 17-ի դրությամբ Հայաստանի առկա բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել էր 1 282 338 մարդ:

1959թ. հունվարին անցկացվեց հաջորդ՝ հետպատերազմյան առաջին մարդահամարը: Տեղեկությունների հավաքագրման մեթոդաբանությունն ու

մարդահամարի ծրագիրը, նախորդ մարդահամարների հետ համեմատած, գրեթե նույնն էր: 1959թ. մարդահամարի անցկացումը հնարավորություն տվեց վեր հանել երկրորդ աշխարհամարտի մարդկային ռեսուրսների պատճառած վնասների չափերը, ինչպես նաև դրանց հետևանքով երկրի սոցիալ-ժողովրդագրական ցուցանիշները բնութագրող տվյալները: Մարդահամարի տվյալները հանդիսացան տնտեսության պլանավորման, կառավարման և բնակչության ընթացիկ ու հեռանկարային թվաքանակի հետագա հաշվարկների հիմքը:

1959թ. հունվարի 15-ի դրությամբ Հայաստանում առկա բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել էր 1 763 048 մարդ, իսկ մշտական բնակչությանը՝ 1 765 297 մարդ:

Հաջորդը **1970թ. մարդահամարն էր:** Այդ ժամանակ կիրառվեց հարցման ընտրանքային մեթոդը: Ծրագրի 18 հարցերից 11-ի վերաբերյալ տեղեկությունները հավաքագրվեցին ողջ բնակչությունից (համատարած հաշվառում), իսկ 7 հարցերի վերաբերյալ՝ մշտական բնակչության 25 տոկոսից (ընտրանքային հաշվառում): Մարդահամարի ծրագրում ներառվեցին նոր հարցեր, մասնավորապես մայրենի լեզվի և այն լեզվի վերաբերյալ, որին հարցվողը ազատ տիրապետում էր (երկրորդ լեզու):

Այս մարդահամարի մյուս առանձնահատկությունն էլ այն էր, որ կիրառված մարդահամարային հարցաթերթերը հարմարեցվել էին էլեկտրոնային սարքերի կողմից ընթերցվելուն:

1970թ. հունվարի 15-ի դրությամբ Հայաստանում առկա բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել էր 2 491 873 մարդ, իսկ մշտականը՝ 2 492 616 մարդ:

Հաջորդ մարդահամարն անցկացվեց **1979թ. հունվարին**, որի ժամանակ օգտագործվեց նախորդ մարդահամարների դրական փորձը, սակայն նյութերի մշակման մեթոդներն էապես տարբերվեցին նախորդներից:

Այս մարդահամարի ժամանակ ՄՍՀՄ վիճակագրական պրակտիկայում առաջին անգամ մարդահամարի հարցաթերթում տեղ գտած գրանցումները հատուկ կարդացող սարքերի օգնությամբ մուտքագրվեցին և գրանցվեցին էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների մագնիսական ժապավենների վրա: Մարդահամարի ծրագրում ավելացվեցին նոր հարցեր, իսկ հարցերի մի մասն էլ վերախմբագրվեցին:

1979թ. հունվարի 17-ի դրությամբ Հայաստանում առկա բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել էր 3 030 747, իսկ մշտականը՝ 3 037 259 մարդ:

1989թ. անցկացվեց նախկին Խորհրդային Միության վերջին մարդահամարը: Այն անցկացվեց 1988թ. դեկտեմբերյան աղետալի երկրաշարժից ընդամենը մեկ ամիս անց՝ բնակչության հսկայական զանգվածների տեղաշարժի և դարաբաղյան հակամարտության հետևանքով հանրապետությունում ստեղծված քաղաքական և տնտեսական անկայունության պայմաններում: 1990թ. մայիսին տպագրվեցին նյութերի մշակված արդյունքները, այնուամենայնիվ, հատկապես փախստականների և տեղահանվածների վերաբերյալ տեղեկատվության միջհանրապետական հաշվառման և փոխանակման մեթոդաբանական անհամապատասխանության հետևանքով, 1989թ. մարդահամարի արդյունքները շատ շուտ կորցրեցին իրենց արդիականությունը: Այդ մարդահամարի ժամանակ ևս տեղեկությունները ստացվեցին բնակչության երկու կատեգորիաների վերաբերյալ՝ մշտական և առկա:

1989թ. հունվարի 12-ի դրությամբ Հայաստանում առկա բնակչության թվաքանակի ցուցանիշը կազմել էր 3 287 677, իսկ մշտականինը՝ 3 304 776 մարդ, սակայն մարդահամարի անցկացման օրերին ավելի քան 160 000 մարդ տեղահանվել էր:

Էին հանրապետության սահմաններից դուրս, որոնց վերաբերյալ տեղեկատվությունը հնարավոր չէր ստանալ ամբողջությամբ ներառել հանրապետության առկա բնակչության ցուցանիշում, իսկ դրանց կեսից ավելին՝ մշտական բնակչության թվաքանակի ցուցանիշում, քանի որ, ըստ ԽՍՀՄ վիճակակազմի կողմից սահմանված մեթոդաբանության, նրանց վերաբերյալ չստացվեցին մարդահամարի հարցաթերթի երկրորդ օրինակները: Այդ ամենը զգալիորեն անդրադարձան մարդահամարի արդյունքների վրա, և մարդահամարի արդյունքով ստացված բնակչության թվաքանակի ցուցանիշները, ցավոք, չարտացոլեցին դրանց իրական պատկերը և չօգտագործվեցին որպես ընթացիկ հաշվառման հիմք:

Անկախությունից հետո առաջին ազգային մարդահամարը Հայաստանի Հանրապետությունում անց է կացվել 2001թ. հոկտեմբերի 10-19-ը ներառյալ:

2001թ. հոկտեմբերի 10-ի դրությամբ Հայաստանում առկա բնակչության ցուցանիշը կազմել էր 3 002 594, իսկ մշտականինը՝ 3 213 011 մարդ:

